

Replik til anmeldelser af *Før Darwin*

Professor i Gammel Testamente Jens Bruun Kofoed
Fjellhaug International University College, København
jbk@dbi.edu

Resumé

Artiklen er en replik til en række repræsentative anmeldelser og kritiske bemærkninger i personlig kommunikation til min bog *Før Darwin*. Kritikpunkterne er for overblikkets skyld samlet i kategorier. Som svar på kritikken af, at der ikke gives flere klare svar i bogen, argumenteres der for, at det er i fuld overensstemmelse med de bibelske (og reformatoriske) principper om at skelne mellem Bibelens kerne og periferi, at spørgsmål, som hører til sidstnævnte kategori, må gives tentative svar. Når det gælder det knæfald for videnskaben, som min bog ifølge visse anmeldere er et udtryk for, peges der på den manglende redegørelse i anmeldelserne for, *hvad* det er i bibelteksterne, som har ”videnskabelig relevans,” som en forudsætning for en videre dialog om kritikken. For så vidt angår kritikken af den triageringsmetode, som bogen anbefaler og gør brug af, indrømmes det, at metoden ikke er så uproblematisk, som den måske fremstår i bogen, eftersom dens anvendelighed forudsætter, at man ikke bare har samme hermeneutik, men også på dette grundlag kommer frem til samme tolkninger af bibelteksten.

Keywords

Darwin, naturvidenskab, skabelse, hermeneutik, skriftens klarhed, triagering, kerne, periferi.

Introduktion

Jeg var forberedt på det. Når man stikker fortolkningsnæsen frem i debatten om skabelse og evolution, må man også finde sig i at få nogen på den. Det er så også sket. Både i personlig kommunikation og i form af anmeldelser. Når jeg som reaktion igen er grebet til tastaturet, er det ikke for at slå igen. Egentlig er det jo dårlig stil at forsvare sig overfor anmeldelser. Man kan ikke tage folks læseoplevelse fra dem. Når jeg alligevel skriver, er det fordi det netop er i bogens *ånd* at fortsætte samtalen. Jeg vil med andre ord gerne gå den ekstra mil for at se, om jeg kan forklare mig bedre, så de kritikpunkter, der måtte stå tilbage hos læsere og anmeldere, ikke er resultatet af en kamp mellem stråmænd, men er begrundet i en *faktisk* uenighed. Uden en sådan dialog vil diskussionen have tendens til at ende i en verbal skyttegravskrig, hvor parterne ikke kan høre hinandens argumenter for larmen fra de verbale

skudsalver - det er dårlig stil. Vi, der stikker næsen frem, skylder dem, der læser, hvad vi skriver, og hører, hvad vi siger, at gå foran som rollemodeller og give plads til dialogen, så uenigheden netop kan blive *faktisk*. Altså forpligtet på virkeligheden. Både på de *virkelige* argumenter, og på de konsekvenser, vores argumenter har i *virkeligheden* for dem, der læser og lytter til os.

Min replik tager udgangspunkt i en række repræsentative anmeldelser af *Før Darwin*, ligesom der stedvis vil blive refereret til reaktioner, jeg har mødt i personlig kommunikation. Jeg har forsøgt at rubricere kritikpunkterne, så synspunkterne i de forskellige anmeldelser bliver mere overskuelige, og vil kommentere dem i prioriteret orden. Jeg har valgt at gengive ganske mange og lange citater fra anmeldelserne. Det gør replikken lang, men yder forhåbentlig også kritikerne større retfærdighed.

Manglende stillingtagen og uklare svar

En af de oftest nævnte kritikpunkter – både i anmeldelser og i personlig kommunikation – er, at jeg ikke i bogen tager personlig stilling, og at jeg som professor i Gammel Testamente på Fjellhaug International University College og Dansk Bibel-Institut *burde* give klare svar på de mange spørgsmål. Én af de anmeldere, der giver udtryk for irritationen over, at jeg ikke tager personlig stilling, er Jens Ole Christensen:

Han er ikke ungjordskreationist (s 32), og han tager afstand fra planlagt evolution (s 186) . Altså ligger han ét eller andet sted på skalaen mellem gammelgjordskreationisme og styret evolution – altså en evolution, der opererer med, at Gud på afgørende punkter (ikke mindst menneskets skabelse) har grebet ind i processen. Dels synes jeg, det er lidt irriterende at skulle gætte sig til dette, og dels kommer jeg ikke uden om, at fordi jeg ikke helt ved, hvor jeg har JBK, så tager jeg mig adskillige gange i at spekulere på, om bestemte udtryksmåder er værdiladede (Christensen 2019; jf. Hansen 2019).

Andre har i personlig kommunikation spurgt, om det sømmer sig for Dansk Bibel-Institut, der er en del af ejerkredsen bag Kolon Forlag, at udgive en bog med så få klare svar. Nogle få repræsentative, anonymiserede eksempler:

[Jeg tænker] ... at de mange for og imod det ene og det andet, inklusive vægtningen heraf, er med til at give mig (og muligvis andre) en hel del undren og også spørgsmål omkring, hvor vidt det er DBI's opgave at udgive en bog, der rejser så mange spørgsmålstegn. Medmindre bogen er til nærmere studium for "særligt indviede."

For mig har [bogen] betydet, at der bliver sat flere spørgsmålstegn ved både det ene og det andet omkring skabelse og evolution i forhold til, hvad det har været min forventning, at DBI står for.

Når det gælder irritationen over, at jeg ikke selv tager stilling, så er det selvfølgelig omsonst at benægte fakta, nemlig at mange, som har læst bogen, rent faktisk *er* blevet irriterede. Det synes jeg selvfølgelig er ærgerligt. Især fordi jeg i indledningen til bogen *netop* foretager dén forventningsafsteming, som indebærer, at en sådan tagen stillingtagen bliver henvist til en *anden* bog: "Formålet med bogen er ikke at *svare* på de mange spørgsmål om skabelse og evolution. Det hører en anden bog til" (Kofoed 2018, 5). Alligevel respekterer jeg selvfølgelig, at det for mange har givet en irriteret læseoplevelse, at det ikke var denne *anden* bog, jeg skrev.

I forhold til hvorvidt jeg *burde* have givet klare svar, bliver min replik nok noget mere fast i kødet. For det første er det jo indlysende, at kristne bibelfortolkere, der anser Biblen for (med en klassisk

formulering af Niels Ove Vigilius) at være “Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt troværdige ord og – indenfor sit eget intentionsområde – ufejlbarlige ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord” (Kofod-Svendsen 2014, 4), er kommet frem til *flere* ”klare” svar på de spørgsmål, som *Før Darwin* adresserer. Hvorvidt jeg *burde* have anført ét af disse svar som det *ene* klare svar Bibelen giver på de forskellige spørgsmål, hænger uløseligt sammen med hvorvidt de bibeltekster, der må inddrages i et bibelsk svar på spørgsmålene *er* klare i hvad, de siger om spørgsmålene. Jeg tilslutter mig fuldt ud det lutherske og reformatoriske princip om *perspicuitas et claritas scripturae* - Skriftens entydighed/forståelighed og klarhed eller, som Knut Alfsvåg forklarer *claritas*, ”innsigt om oss selv og om Gud og hans frelsesvei” (Alfsvåg 2005). Samtidig hører det også med til dogmehistorien, at Luther var fuldt bevidst om, at det var nødvendigt at skelne mellem kerne og periferi i dogmet om Skriftens entydighed og klarhed ved at understrege, at mens alt, hvad der havde at gøre med det frelsesnødvendige, var entydigt og forståeligt for enhver, så var der – set i forhold til det frelsesnødvendige – mere perifere forhold, som Gud nok havde inspireret den menneskelige forfatter til at skrive entydigt om, men som i *vores* – altså læserens eller lytterens – erkendelse kunne være dunkle. På den ene side hævder Luther, at ”der findes ikke noget klarere end solen, det vil sige Skriften. Selv om der kommer en sky foran den, er der ikke noget andet bag skyen end den samme klare sol. Er der altså et dunkelt sted i Skriften, så tvivl blot ikke! Bag det er den samme sandhed, som et andet sted er udtrykt klart. Den, som ikke kan forstå det dunkle, bør holde sig til det klare,” mens han på den anden side også indrømmede, at ”Skriften med sine dunkle steder behøver udlæggelse. Gå forbi den, hvor den er dunkel og hold dig til den dér, hvor den er klar” (WA 9. 239, Salme 37, 1521 og WA 8. 99, *Mod Latomus*, 1521). Derfor giver det i min optik også god mening *både* at foretage en *triagering* – eller hvad men nu ellers kalder denne skelnen mellem éntydig og forståelig kerne og (stedvis) dunkel periferi – og en anerkendelse af, at fortolkere med samme bibelsyn kommer frem til forskellige tolkninger af den samme bibeltekst. Det må selvfølgelig bero på en historisk-grammatisk eksegese, om der vitterligt *er* tale om ”dunkle steder,” men *at* der findes sådanne steder, er altså både ifølge Luther og i lyset af fortolkningshistorien indlysende. Så medmindre vi er enige om, at forståelsen af skabelsens hvornår og hvordan hører med til det *frelsesnødvendige*, så må vi hvert fald som *lutherske* være åbne for, at de forskellige tolkninger af skabelsens hvornår og hvordan er et udtryk for, at selvom de relevante skriftsteder fra Guds og den inspirerede forfatters hånd er éntydig, så er der en ”dunkelhed” eller et meningspotentialer over dem, som gør, at de i fortolkningshistorien er blevet forstået forskelligt. Det fører mig til det næste anmeldercitat, som i min optik udviser denne skelnen, og dermed gør bibeltroskab til et spørgsmål om at vælge én af flere mulige tolkninger af sådanne dunkle steder. Johannes Kleppa skriver således i sin anmeldelse:

En stærk understregning af forskellige fortolkningsmuligheder kan let føre til en tanke om, at Bibelen er uklar, eller at teksten rummer flere syn. Den tidligere chefredaktør for den norske avis Dagen, Arthur Berg, talte om ”praktisk ateisme”. Med det mente han, at man personligt troede på Gud, men at man i praksis tænkte og handlede, som om Gud ikke var til, fordi man fulgte den rådende tænkning i samfundet. I teorien var man bibeltro, men ikke i praksis. På samme måde kan der opstå en ”praktisk bibelkritik”, selvom man i teorien står for et bibeltro syn. Det sker, når man bliver så fanget af de rådende holdninger i teologien og videnskaben, at det i praksis overtrumfer det principielle udgangspunkt. Det hjælper ikke meget, at man i teorien står for bibeltroskab og bibelforpligtelse, hvis man indfører fortolkningsmåder og fortolkningsalternativer, som løser forståelsen af teksten fra dens

ordlyd og fra almindelig sprogforståelse. Jeg siger ikke, at Kofoed gør dette – i hvert fald ønsker han ikke at gøre det, tværtimod. Men vægtlægningen på at åbne op for forskellige fortolkningsmuligheder trækker alligevel i sig selv i den retning. Bogen er ment som en døråbner ind i den aktuelle problematik vedrørende skabelse og evolution. Fremstillingen er lærerig og interessant, men til tider synes jeg, det sker på en problematisk og foruroligende måde, fordi det kan føre til en problematisering eller undergravning af Bibelens klarhed – modsat bogens hensigt. Hvis Bibelens klarhed og enhed svækkes, så svækkes også Bibelens pålidelighed og autoritet.

[D]et er ... vanskeligt at komme uden om, at GT-professoren fremfører en argumentation, som problematiserer teksterne i stedet for at hjælpe os ind i dem. Fokuset på fortolkningsproblemer og fortolkningsalternativer fører let til en utilsigtet oplevelse af, at teksterne er uklare, sådan at vi ikke kan finde frem til en sikker skabelslære (Kleppa 2018).

Jeg er taknemmelig for, at Kleppa ikke beskylder mig for ”praktisk bibelkritik,” men tilbage står alligevel budskabet om, at min argumentation *kan* føre til en ”problematisering eller undergravning af Bibelens klarhed.” Her er det så jeg må insistere på en dialog om hvad ”Bibelens klarhed” og en ”sikker skabelslære” betyder? Og det virker næsten paradoksalt, at jeg som udgangspunkt for denne dialog må kalde ”tilbage til Skriften,” men er det ikke netop *Skriften*, som må afgøre, hvad vi kan sige sikkert og usikkert om skabelsen? Kleppa formulerer selv mit (og sit) bibelsyn på dén måde, at ”Bibelen som Guds ord taler med absolut autoritet og pålidelighed inklusive i spørgsmål med historisk og videnskabelig relevans,” men undlader at gøre rede for, *hvad* det er i Bibelteksterne, som har ”videnskabelig relevans.” Når jeg i bogen, med Kleppas ord, ”stærkt og ofte understreger, at fortolkningen af bibelteksterne ikke er ufejlbarlig, men altid må efterprøves” (Kleppa 2018), så er det jo fordi fortolkere med *samme* bibelsyn er kommet frem til en *forskellig* forståelse af hvad den samme tekst siger af ”videnskabelig relevans,” og at et ortodokst bibelsyn derfor ikke kan tage patent på en bestemt *éntydig og klar* forståelse af teksten. Hvis Gud inspirerede den menneskelige forfatter til at gøre brug af analogier i beretningen om den (historiske!) skabelse i 1 Mos 1,1-2,3, og at beretningen dermed kun i begrænset omfang har ”videnskabelig relevans”, så har det indlysende konsekvenser for hvad, der kan rummes i formuleringen om, at teksten ”indenfor sit eget intentionsområde [er Guds] ufejlbarlige ord.” Mit ønske er derfor i al beskedenhed at gå til teksten, den kanoniske kontekst og den kulturhistoriske baggrund (i prioriteret rækkefølge) for at se, hvordan Gud har inspireret forfatteren til at bruge sproget. Indrømmet, isoleret set gør jeg selv kun dette i begrænset omfang i *Før Darwin*, men som mange af anmelderne bemærker, så har jeg netop gjort dette arbejde andetsteds. Det kunne Kleppa godt i højere grad have forholdt sig til, al den stund vi jo er enige om at lade *norma normans* – Skriften – og ikke *norma normata* – fortolkningen – være udgangspunkt for drøftelsen.

En anden anmelderkritik i samme boldgade fremføres af Leif Mostrup Hansen, som klandrer mig for at bruge eksemplet fra Berøa (hvor jøderne granskede Skriften for at vurdere det ”bibelsk” holdbare i Paulus’ og Silas’ tale) som argument for at give plads til flere tolkninger af en given bibeltekst:

Den brug af Apg 17,11 holder ikke, for vi må gå ud fra, at Paulus og Silas netop kun havde ét budskab og ikke en vifte af forskellige tolkninger at vælge imellem. Desuden skelner JBK ikke mellem intentionen om at være bibeltro og om en given tolkning er bibeltro. Den personlige intention kan sagtens være ægte, selvom man konkluderer forkert. Jeg tror, at JBK bl.a. går skævt i sin skelnen mellem Bibelens autoritet og tolkningerne af den, fordi han i sidste ende ser en afvisning af en given tolkning som en afvisning af, at personen med denne tolkning skulle kunne være kristen (s. 124). Det er jo ikke nødvendigvis tilfældet: Selvom jeg fx er uenig med JBK i nogle af hans konklusioner, betvivler jeg ikke dermed hans kristne tro. (Hansen 2019)

Point well taken, som de siger på den anden side af Nordsøen. For jeg kan godt se problemet i at bruge eksemplet. Jeg forestiller mig (selvfølgelig) ikke, at Paulus og Silas kom med en udlægning af Skriften, som tilhørerne på bedste postmoderne vis kunne forholde sig subjektivt til. Min pointe er kun, at det er et (autoritativt) eksempel på, hvad også vi må gøre, når vi møder udlægninger af de bibelske skabelsestekster. Vi skal ikke tage fortolkerens ord for pålydende *medmindre* vi efter at have gransket de tekster, som udlægges, finder udlægningen overbevisende. Nu hører vi jo om jøderne i Berøa, at ”mange af dem og ikke få fornemme græske kvinder og mænd kom til tro” (ApG 17,12), og derfor må vi antage, at Paulus og Silas har forkyndt *evangeliet* – altså udlagt tekster, som har frelsesbetydning, og som hører til de tekster i Skriften som *ikke* er dunkle. Men overfører vi granskningsprincippet på tekster, som *er* dunkle, så må en sådan granskning nødvendigvis kunne føre til, at man *ikke* bliver overbevist om, at det ”forholder sig sådan,” som udlægningen giver udtryk for, og at man derfor insisterer på, at en *anden* udlægning også er mulig. Når det gælder min kommentar på side 124 om ”uenigheder, som potentielt har betydning for forståelsen af evangeliet, og som derfor også ultimativt kan være definerende for hvem, der er kristen,” så går den netop på tekster, som *har* frelsesbetydning, ikke på tekster, der *ikke* har, og derfor kan jeg også uden videre returnere anmelderkomplimentet om, at ”selvom jeg fx er uenig i nogle af Leif Mostrup Hansens konklusioner, betvivler jeg ikke dermed hans kristne tro.”

Knæfald for naturvidenskaben

En anden gruppe af kritikpunkter handler om det knæfald for videnskaben, som min bog ifølge visse anmeldere er et udtryk for. Min replik til dette hænger på mange måder sammen med det spørgsmål, som blev nævnt ovenfor, nemlig *hvad* det er i Bibelteksterne, som har ”videnskabelig relevans.” Det skal jeg vende tilbage til.

Først vil jeg imidlertid kommentere en bemærkning i Kleppas anmeldelse om, at jeg er optaget af evolutionslæren: ”Som GT-professor har Jens Bruun Kofoed arbejdet meget med Første Mosebog 1-11 (urhistorien) og andre skabelsestekster, og han har været meget optaget af evolutionslæren. Jeg har desværre ikke haft anledning til at læse det, som Kofoed har skrevet om disse ting, men jeg er bekendt med hovedsynspunkterne” (Kleppa 2018). Nu véd jeg ikke, hvad Kleppa mener med, at jeg er ”optaget” af evolutionslæren, men i lyset af de mere end tusind siders artikler og bøger, jeg vel har skrevet om skabelse, er der forsvindende lidt, som eksplicit fokuserer på evolutionslæren. Jeg har to nøgternt beskrivende sider om ”Naturvidenskaben” i *Til syvende og sidst* (Kofoed 2015, 49–50), og har en videnskabelig artikel på vej om ”Approaching Genesis and Science,” hvor jeg bl.a. beskriver, hvordan en kristen biolog, Joshua Schwamidass, forsøger at forene det evolutionære dogme om *common descent* med Paulus’ udtalelse om at Gud ”af ét menneske har ... skabt alle folk” (ApG 17:26), ved at skelne mellem slægtsmæssig og genetisk afstamning, men beskrivelsen er udelukkende nævnt som et *eksempel* på, hvordan kristne biologer forsøger at samlæse Biblen og naturvidenskaben (Kofoed 2020; under udgivelse). Ud over disse steder, er jeg mig ikke bekendt, at jeg ellers har været ”optaget” af evolutionslæren. At mine skrivelser fungerer som et *indspil* til drøftelsen af forholdet mellem Biblen og evolutionslæren, er oplagt, men min *optagethed* ligger et helt andet sted, nemlig i at skabe et debatmiljø, hvor Guds to bøger – Biblen og naturen – bringes i spil på en måde, hvor de ikke overtræder deres respektive gyldighedsområder, men ved netop at bidrage med dét, som *er* indenfor deres gyldighedsområde til en bredere beskrivelse af virkeligheden, end det ville være

muligt, hvis de ikke fik lov til at bidrage selvstændigt. Når det gælder Biblens gyldighedsområde, så bringer det os tilbage til netop dét spørgsmål, der blev nævnt for oven, nemlig *hvad* det er i bibelteksterne, som har ”videnskabelig relevans.” Jeg er selv overbevist om, at skabelsesberetningen skal forstås som en analogi, og jo mere, jeg læser bibelteksterne, desto mere bliver jeg overbevist om, at den kun har ”videnskabelig relevans” på et mere overordnet plan. Denne analogiske læsning anfægtes af flere af anmelderne – vel også implicit af Kleppa? – og det er ganske *fair*, så længe det er teksterne selv, der anvendes som argumenter, og ikke beskyldninger om knæfald for naturvidenskab. Sådanne beskyldninger er kun legitime, hvis det med argumenter fra *bibelteksterne* kan godtgøres, at en analogisk læsning ikke er mulig, og at det derfor er *undertegnede*, der ikke argumenterer med teksterne, men trækker naturvidenskabelige teorier ned over dem. Når det er sagt, så har teksterne ikke desto mindre en videnskabelig relevans på et andet niveau, nemlig når det handler om dét, som ligger *uden for* naturvidenskabens gyldighedsområde, nemlig spørgsmålet om hvilken *virkelighedsforståelse* den naturvidenskabelige empiri skal forstås i lyset af. Kleppa skriver i den forbindelse, at jeg ”ikke i nævneværdig grad går ind på spørgsmålet om teistisk evolution kontra naturalistisk evolution,” og at ”det jo [er] det sidste syn, som er enerådende i naturvidenskaben og i lærebøgerne på alle trin i skolesystemet og ved universiteterne. I de sammenhænge forstås teistisk evolution enten som uinteressant eller som ’evolutionistisk vranglære.’ I den rådende evolutionslære er alt tilfældigt, og alt er blevet til af sig selv. Det med teistisk evolution er sådan forstået bare en (ubetydelig) teori, og at tilslutte sig denne teori hjælper overhovedet ikke i mødet med evolutionslæren i uddannelsessystemet eller i samfundet generelt” (Kleppa 2018). Jeg er både enig og uenig. Jeg er helt på det rene med, at ”i uddannelsessystemet eller i samfundet generelt” – altså når det gælder populærvidenskaben – så vil det ofte blive opfattet som et forsøg på at forlænge verden med brædder, hvis vi sætter ”teistisk” foran ”evolution.”¹ Men er det virkelig på dét niveau teologien og naturvidenskaben ønsker at arbejde? I givet fald – skal det være min påstand – tager *hverken* teologien *eller* naturvidenskaben sit gyldighedsområde alvorligt. Jeg forstår godt og deler på mange måder Kleppas ærinde, men spørger alligevel mig selv, om ikke Kleppa uforvarent saver dén teologiske gren over, han selv sidder på, i følgende lidt længere passage:

Teistisk evolution er i alt væsentligt noget, som teologer forsvarer, og som vinder indpas i menighederne, men som er fraværende i naturvidenskaben og i den akademiske verden. På mig virker det underligt, at man fra kristent hold er så optaget af en teori, som ellers er uaktuel. Siden det er naturalistisk evolution, som råder i naturvidenskaben og i samfundet, er det den, man fra kristent hold må forholde sig til. Det er den, fagteologerne må hjælpe kristenfolket til at imødegå, så man ikke bliver indfanget af en sekulær tænkning. I denne sammenhæng bør man ikke bare være optaget af det rent naturvidenskabelige, men også af de tankemæssige, livssynsmæssige og filosofiske konsekvenser af, om man går ud fra en tilfældig udviklingstanke eller en gudvillet og gudstyret skabelse. Dette har afgørende betydning for forståelsen af meningen med livet og forståelsen af menneskeværdet, kærlighed og omsorg, ondskab og lidelse, etik og frelse. Den type spørgsmål går Kofoed i ringe grad ind på, og det er en svaghed i vurderingen af de forskellige syn på evolution og skabelse, altså vurderingen af, hvilket niveau forskellige spørgsmål ligger på, og hvilken alvor de har (Kleppa 2018).

---

¹ Selvom jeg stadig vil insistere på at bruge den term, som anvendes af de fleste, som kombinerer evolution med teisme, nemlig ”evolutionary creationism”.

Det er lidt en selvfølge, at det er *teologer*, der forsvarer teistisk evolution. Det ligger uden for naturvidenskabens gyldighedsområde at tilføje bestemte naturvidenskabelige teorier den *overbygning*, som både teisme og naturalisme er et udtryk for. Uanset om det så alligevel sker i populærvidenskaben. Men det *er* ikke naturvidenskabsmanden, men teologen – eller rettere – det *troende* menneske, der må supplere naturvidenskabelige teorier med en virkelighedsforståelsesmæssig eller *meningsfuld* overbygning. For den troende kan jo både være teolog og naturvidenskabsmand. Og en teolog kan i øvrigt sagtens være naturalist, ligesom naturvidenskabsmanden kan være teist. Desuden er det en ringslutning at hævde, at teisme og evolution ikke kan kombineres, hvis argumentet hentes i *konsekvenserne* for ”forståelsen af meningen med livet og forståelsen af menneskeværdet, kærlighed og omsorg, ondskab og lidelse, etik og frelse.” Det er for mig at se, at sætte vognen for hesten, eftersom konsekvenser jo er konsekvenser *af noget*. Og argumentet må selvfølgelig hentes i dette ”noget,” som lige så selvfølgelig er, hvad bibelteksterne siger af videnskabelig relevans. Og *hvis* de udelukker gudvillet eller gudstyret evolution, så er det vigtigt *både* at afvise kombinationen ”teistisk” + ”evolution” og at pege på de konsekvenser, det måtte have for førnævnte områder. Men arbejdet med at redegøre for *om* bibelteksterne kan rumme dette, må altså gøres først.

Gør de så det? Ja, det er jo netop drøftelsen af dét spørgsmål, jeg i *Før Darwin* forsøger af facilitere ved at vise, at en lang række bibeltekster må i spil for at svare på spørgsmålet, og at det for de fleste af disse bibelteksters vedkommende gælder, at fortolkere med samme tilgang til bibelteksten, som er nævnt foroven, kommer til forskellige tolkninger, og dermed til forskellige syn på hvad, de siger af videnskabelig relevans. Jeg savner i Kleppas anmeldelse en anerkendelse af, at det i forhold til flere af disse bibeltekster ikke er *indlysende*, at de taler *videnskabeligt* relevant. Det gælder f.eks. spørgsmålet om i hvilken forstand vi skal forstå det hebraiske ord, der ligger til grund for oversættelserne ”slags” eller ”arter” i skabelsesberetningen. Hvis vi accepterer oversættelsen, vil det som minimum være anakronistisk at forstå det i lyset af det moderne, naturvidenskabelige artsbegreb, som ifølge Den Store Danske bruges til at betegne ”en afgrænset gruppe individer, som ligner hinanden på væsentlige punkter, og som, hvis de har kønnet formering, indbyrdes kan frembringe frugtbar afkom”, eftersom det forudsætter en tidløs definition af sætningen ”ligner hinanden på væsentlige punkter,” som vi ikke uden videre kan tage for givet. Det vil føre for vidt hér at gøre rede for hvorfor, jeg er betænkelig ved denne forståelse af oversættelsen ”arter” eller ”slags”, men et godt eksempel på udfordringen er det klassiske eksempel med haren, som ifølge 3 Mos 11:3-6 og 5 Mos 14:7 er drøvtygger. Her kategoriseres haren på en måde, som er ”forkert”, hvis det handler om på væsentlige punkter at ligne andre medlemmer af den biologiske drøvtyggerfamilie, mens kategoriseringen giver udmærket mening, hvis ligheden handler om at tygge sin mad flere gange. Det gør haren nemlig – ikke ved som de naturvidenskabeligt kategoriserede drøvtyggere at sende maden gennem flere maver – men ved at spise den del af sin afføring, som består af halvfordøjet mad, der altså kan spises én gang til. Og jeg henviser med glæde til artiklen ”Do Rabbits Really 'Chew the Cud'?” af Tommy Mitchell fra ingen andre end *Answers in Genesis*, hvor én af pointerne netop er, at det ikke er rimeligt at forvente af et 3.500 år gammelt dokument, at det følger moderne klassifikationssystemer (Mitchell 2012). At jeg så godt kunne have ønsket mig at Mitchell – og Kleppa – havde udvist samme forståelse for mulige anakronismer i forståelsen af oversættelsen ”art”

i 1 Mos 1 er en anden sag. Men her er jeg fuldstændig enig med Mitchell i, at mens moderne klassifikation er baseret på interne fordøjelsesprocesser, så tog den oldisraelittiske kategorisering udgangspunkt i hvad man kunne iagttage.

Mit gæt er, at Kleppa vil være enig i ovenstående visuelle kategorisering af haren. Alligevel kritiseres jeg for at være åben for andre forståelser af det hebraiske ord, der ligger til grund for oversættelserne ”slags” eller ”arter” i skabelsesberetningen, eftersom sprogbrugen i 1 Mos 1-2 ifølge Kleppa er ”ganske absolut og angiver, at Gud skaber i specifikke handlinger ved sit ord,” således at ”de bibelske tekster [taler om} absolutte og afsluttede engangsskaberhandlinger, som er uforenelige med alle typer evolution baseret på tanken om fremvækst af liv og nye arter” (Kleppa 2018). Hvis kategoriseringen af haren er baseret på noget andet, end dét, der ligger til grund for det moderne, naturvidenskabelige artsbegreb, hvad er det så der gør, at det ”absolut” ikke er tilfældet i skabelsesberetningen? Min pointe er ikke, at det i sig selv åbner op for muligheden for evolutionær kreationisme, men at det som et minimum må give plads til en diskussion af, hvorvidt det i lyset af *andre* ord og *andre* tekster kan være en mulighed. Og selv når vi inddrager det verbum i skabelsesberetningen, der på bibelsk hebraisk kun har Gud som subjekt, nemlig בָּרָא (bara’), er det i min optik stadig ikke *indlysende*, at verbet anvendes til at sige noget *videnskabeligt* relevant. Kleppa anfører i den forbindelse, at ”[d]et bibelske hovedord for skabelse er sådan, at kun Gud kan gøre denne gerning. Det er et verbum, som kun kan have Gud som subjekt. Alle andre skabelsesverber må forstås inden for denne ramme. Sprogbrugen i 1 Mos 1-2 er ganske absolut og angiver, at Gud skaber i specifikke handlinger ved sit ord. Inden for et ortodokst bibelsyn vil man være bundet af tekstens ordlyd” (Kleppa 2018). Jeg er naturligvis ganske enig i det første, mens jeg igen bliver nødt til at problematisere det næste. For hvad vil det sige, ”Gud skaber i specifikke handlinger ved sit ord”? Verbet udtrykker godt nok en handling, som kun Gud kan være subjekt for, og resultatet af handlingen er dermed også et produkt, som kun Gud kan *producere*, men igen er der forhold, der gør, at det ikke er *indlysende*, at det udtrykker noget *videnskabeligt* relevant.

For det første bruges det ikke udelukkende om skabelse af intet. Og heller ikke *indlysende* om skabelse af noget fysisk eller materielt. Verbet bruges f.eks. 21 gange i Gammel Testamente til at beskrive tilblivelsen af et folk, bestemte grupper af mennesker eller bestemte individer, og i alle disse tilfælde eksisterede de pågældende folk, grupper og individer jo materielt set allerede. Gud skabte dem altså ikke i fysisk eller materiel forstand, men gav dem en ny status eller funktion, som de ikke havde før, og som kun Gud kunne give dem gennem sin skaberhandling. Det gælder f.eks. Israel i Es 43,15.

For det andet betyder det naturligvis også noget for betydningen af verbet, hvis skabelsesberetningen – som jeg har argumenteret for andetsteds – skal forstås som en analogi. Jeg har andre steder argumenteret for at skabelsen beskrives som et kosmisk tempelbyggeri med himmelen som Guds trone og jorden som Guds fodskammel, og hvis denne tolkning er korrekt, så skal vi ikke forstå brugen af verbet som et udtryk for noget *videnskabeligt* relevant.

Af disse grunde har jeg det også en anelse anstrengt med Kleppas påstand om, at ”[i]nden for et ortodokst bibelsyn vil man være bundet af tekstens ordlyd.” På sin vis kan jeg udmærket skrive under på påstanden. Når jeg alligevel tøver, er det fordi Kleppa jo indsnævrer ”tekstens ordlyd” til at være

videnskabelig relevant, og dermed ekskluderer en *ikke-videnskabelig* relevant og/eller analogisk forståelse fra et ortodokst bibelsyn.

Kofoed åbner for, at teistisk styret evolution kan være inden for en bibelsk ramme. Med det bryder han altså en grænse i forholdet mellem et ortodokst bibelsyn og Bibelens autoritet på den ene side og bibeltolkning og accepteret lære på den anden side. Det er jeg særdeles kritisk overfor. Hans argumenter og argumentationsmåde overbeviser ikke. Det hele er i for høj grad baseret på problematisering af bibelteksten og andres fortolkninger af den frem for en eksegetisk og bibelteologisk udlægning af de aktuelle tekster. Det er problematisk med tanke på Bibelens klarhed og enhed ... At bogen åbner for, at styret evolution kan rummes inden for et ortodokst bibelsyn, finder jeg særdeles problematisk. Jeg finder ikke, at argumenterne for dette har bærekraft inden for et ortodokst bibelsyn, særligt ikke med tanke på Bibelens klarhed og enhed – selvom professoren prisværdigt ønsker at holde fast ved både klarheden og enheden (Kleppa 2018).

Nu har jeg ingen intentioner om at tage patent på det ortodokse bibelsyn, og jeg medgiver Kleppa, at åbenhed for evolutionær kreationisme udfordrer rummeligheden i samme. Og jeg vil endda gå så langt som til at skrive, at hvis det ortodokse bibelsyn ikke kan rumme andre tolkninger af skabelsesberetningen, end dem, der gør den *videnskabelig* relevant, så må jeg pille mærkatene af mit teologiske arbejdstøj og nøjes med at tilslutte mig dén formulering, som altid har været min guideline, nemlig at Biblen er “Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt troværdige ord og – indenfor sit eget intentionsområde – ufejlbarlige ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord” (Kofod-Svendsen 2014, 4). Uden på nogen måde at beskyldte andre for andet, så er jeg primært optaget af at drøfte, hvordan vi skal forstå bibelteksterne i lyset af konteksten og den kulturhistoriske baggrund (igen i prioriteret rækkefølge), og hvis nogen ved hjælp af disse tekster kan overbevise mig om, at jeg tager fejl i min analoge forståelse, så bøjer jeg mig. Men det indebærer altså også, at vi i forhold til 1 Mos 1-2 skal læse og drøfte forståelsen af en lang række *andre* tekster, først og fremmest i Biblen, men også fra den kulturhistoriske baggrund. Og min pointe her er ingen anden, end i min bog, nemlig at det er et stort og kompliceret arbejde, og at jeg i hvert fald for egen del er blevet mere ydmyg i forhold til kategoriske tolkninger.

Triageringen er problematisk

Lad mig slutte med at kommentere en kritik, som sandsynligvis har ramt et blødt punkt i min bog. Det drejer sig om den kritik, som især Jens Ole Christensen men også Peter Søes har rettet mod den såkaldte triagering. Sidstnævnte skriver således:

Jeg må indrømme, at jeg finder [triageringen] lidt [kunstig]: Hvis pointen bare er, at der forskel på, hvor afgørende forskellige spørgsmål er (og at man ikke skal behandle et underordnet spørgsmål, som om det var supervigtigt), er jeg selvfølgelig enig. Hvis det derimod skulle være en metodisk vej til at klassificere et givent udsagn, uafhængigt af hvordan – og i hvilken konkret kontekst – det hævdes, så tror jeg ikke, man kan finde sådan en metode ... Som det står, bliver triagering i praksis til en slags måde at understrege, at der er et felt af mulige tolkninger af de relevante bibeltekster i forhold til de ’oprindelsesspørgsmål’, som bogens sidste store kapitel behandler, altså spørgsmålene om universets, livets, arternes og menneskets oprindelse. Og at uenighed om disse forskellige tolkninger ikke (nødvendigvis) indebærer uenighed om det grundlæggende i den kristne tro. (Søes 2019, 183)

Jens Ole Christensen skriver i samme boldgade:

Det helt skarpe hjørne i bogen er et kort afsnit på den unummerede side 124, hvor JBK for mig lidt overraskende siger, at eksegetiske uenigheder må placeres på niveau 2 eller 3. Denne grænsedragning gentages senere (s 164 - 5). Denne ramme er jeg stærkt ambivalent overfor: På den ene side tænker jeg selv i en lignende lagdeling af niveauer. Også selv om jeg aldrig før har hørt ordet triagering! På den anden side fik placeringen af eksegetiske spørgsmål på niveau 2 og 3 mig til at spænde hanen på min teologiske pistol ... Vil flertallet af de reformatoriske stridsspørgsmål om retfærdiggørelsen af tro, sakramenter, to - regimenter mv. ikke ryge ned på niveau 2 - 3, hvis grænsen mellem niveau 1 og 2 - 3 går ved, om det er en eksegetisk uenighed mellem teologer med fælles hermeneutik, eller om det er et bibelsynsmæssigt spørgsmål? Eller, sagt på en anden måde: Var det ikke evangeliets inderste kerne, der var på spil i Wittenberg og Worms? (Christensen 2019, 494-95).

Jo. Og triagering som metode er uinteressant. Andre graderingsmetoder kan være lige så gode. Og for min skyld kan vi godt fortsætte med at skelne mellem kerne og periferi. Det springende punkt er selvfølgelig hvilke *kriterier*, man anvender til at skelne mellem betydningsniveauer eller kerne og periferi. Jens Ole Christensen har helt sikkert ret i, at kriterierne ofte i højere grad afspejler brugerens egne præferencer end det materiale, der skal kategoriseres. Derfor er jeg nok blevet mere pessimistisk i forhold til hvorvidt det kan lade sig gøre at finde kriterier, som alle kan enes om at lægge til grund for en sådan kategorisering. Jeg tror ikke, vi kan blive uenige om, at kriterierne for hvad, der er kerne eller niveau 1 spørgsmål, må være, om de omhandler spørgsmål, hvormed den bibelske antropologi, harmatologi og soteriologi står og falder. Her vil vi jo typisk hævde, at der er klare tekster, som gør, at vi kan dømme inde og ude, og at disse spørgsmål er af så stor betydning for den kristne lære, at de må placeres i kernen eller på niveau 1. Hvis uenighederne handler om ovennævnte, så må vi altså insistere på, at *vores* tolkning er den eneste rigtige *med vores hermeneutik*. Det gælder derfor i princippet også spørgsmål om sakramenterne (hvis modtagerens relation til Gud bliver defineret af synet på, hvordan Guds nåde opnås gennem sakramentet). Til gengæld medgiver jeg, at det er for upræcist at placere alle eksegetiske uenigheder mellem teologer med fælles hermeneutik i periferien eller i triageringssprog på niveau 2 eller 3. Når det er upræcist handler det om, at det – som Jens Ole Christensen også påpeger – ofte er subjektivt, *hvad* vi anerkender som sådanne eksegetiske uenigheder mellem teologer med fælles hermeneutik. Kleppa stiller f.eks. – mildt sagt – spørgsmålstegn ved, om åbenhed overfor evolutionær skabelse i forståelsen af skabelsesberetningen overhovedet kan betragtes som en eksegetisk uenighed. Kleppa antyder af samme grund, at der ikke længere er tale om samme hermeneutik, hvis man gør sig til fortæller for en sådan forståelse. Den falder med andre ord udenfor hvad det ortodokse bibelsyn kan rumme. Og så havner spørgsmålet jo uvægerligt på niveau 1 for Kleppa mens det i hvert fald potentielt befinder sig på niveau 2 for mig, fordi jeg jf. foroven *ikke* anser det for at være en uenighed om bibelsyn. Men det illustrerer meget godt det problem med triageringen, som Jens Ole Christensen påpeger, nemlig at den ikke endegyldigt løser problemet med hvilke spørgsmål, der hører til på hvilke niveauer, fordi *bibelsynet* eller hermeneutikken spiller en rolle for hvor alvorlige spørgsmålene er.

Når det gælder spørgsmål som uenigheden om annihilationslæren og kønsdebatten så er det f.eks. ikke så let at triagere eller kategorisere dem. På den ene side vil vi jo ikke sige, at et bestemt syn på hvad, Skriften siger om disse ting, er nødvendige til frelse. På den anden side vil vi jo hævde, at visse positioner i kønsdebatten tager udgangspunkt i forståelser af Skriften, der *ikke* er eksegetisk mulige

med vores hermeneutik, og at uenigheden derfor er så alvorlig, at den bør triageres til niveau 1. Ikke fordi en bestemt forståelse er nødvendig til frelse, men fordi det i vores øjne er alvorligt, at tilliden til Skriftens autoritet, klarhed, tilstrækkelighed og ufejlbarlighed i vores øjne er kompromitteret.

Skal vi så opgive triageringen af de spørgsmål, som ikke har umiddelbar betydning for frelsen? Det tror jeg ikke. Men vi skal måske minde hinanden om at begynde det rigtige sted, nemlig i Skriften. Hvis udgangspunktet er at finde dén mening af teksten, der kan argumenteres bedst for på baggrund af den sproglige, litterære, kontekstuelle, kulturelle og kanoniske analyse, så tror jeg at det f.eks. i forhold til kønsdebatten vil komme til at stå klart, når uenigheden ikke så meget gælder, hvad teksten rent faktisk siger, men hvorvidt dét, teksten siger, er bindende for kristne i dag. Og så må vi respektere, at triageringen falder forskelligt ud, ikke på grund af eksegetiske uenigheder, men fordi den eksegetiske uenighed ikke tillægges samme alvorlighed. Spørgsmålet om annihilationslæren er mere udfordrende. Og det er sikkert ikke det eneste. Udfordringen består i, at her er der med udgangspunkt i samme hermeneutik netop ikke enighed om hvad, teksten siger. Og så er det vi står i en situation, hvor nogen f.eks. – á la Kleppa – vil hævde, at det ortodokse bibelsyn ikke kan rumme annihilationslæren, mens andre – som ikke nødvendigvis vil tage patent på betegnelsen ”ortodokst bibelsyn” – rent sagligt vil hævde det modsatte.

Hvad triagering angår, medgiver jeg altså, at jeg ikke har fundet metoden til at kategorisere uenigheder og – ikke mindst – sådanne uenigheders grad af alvor. Og jeg skal beklage, hvis min præsentation af triagering har sået tvivl om min tilslutning til det vigtige arbejde, som f.eks. Jens Ole Christensen har ydet i kønsdebatten, og jeg skal nok udtrykke mig mere nuanceret fremadrettet. Samtidig håber jeg, at det ikke bliver på bekostning af det, som har været mit egentlige ærinde, nemlig skabelsen af et debatklime, hvor oprindelsesspørgsmålene får den plads, de i lyset af bibelteksterne, fortjener. Hverken mere eller mindre.

Litteraturhenvisninger

- Alfsvåg, Knut. 2005. ‘Ordets Nådemiddel’. *For Bibel Og Bekjennelse*, 20 April 2005.
<https://www.fbb.nu/artikkel/ordets-naademiddel/>.
- Christensen, Jens Ole. 2019. ‘Før Darwin – et forord til debatten om skabelse og evolution’. *eMissio* 4 (October): 493–97.
- Hansen, Leif Mostrup. 2019. ‘Anmeldelse Af “Før Darwin”’. *Budskabet* 1: 34–35.
- Kleppa, Johannes. 2018. ‘Udfordrende bog om skabelse og evolution’. *Nyt Liv* 2.
<http://www.nytliv.dk/resource/udfordrende-bog-om-skabelse-og-evolution/>.
- Kofod-Svendsen, Flemming. 2014. ‘Kildesamling Til Flemming Kofod-Svendsens Ph.d.- Afhandling Teologi Og Konsekvens.’
- Kofoed, Jens Bruun. 2015. *Til Syvende Og Sidst. Skabelse, Hvile Og Tempel i Gammel Testamente Og Den Gamle Orient*. København: Museum Tusulanum.
- . 2018. *Før Darwin. Et Forord Til Debatten Om Skabelse Og Evolution*. Fredericia: Kolon.
- . 2020. ‘Approaching Genesis and Science: Hermeneutical Principles and a Case Study’. In “*Science, Natural Theology, and Christian Apologetics*”. Theofilos Supplement 2.
- Mitchell, Tommy. 2012. ‘Do Rabbits Really “Chew the Cud”?’ *Answers in Genesis*, February.
<https://answersingenesis.org/contradictions-in-the-bible/do-rabbits-really-chew-the-cud/>.
- Søes, Peter. 2019. ‘Før Darwin. Et Forord Til Debatten Om Skabelse Og Evolution’. *Dansk Tidsskrift for Teologi Og Kirke* 46 (2): 181–84.